

L'ANGLÈS ENFRONT DEL CATALÀ I DEL FRANCÈS A L'ÀREA SEPTENTRIONAL

Domènec BERNARDÓ

I. DIRECCIONS D'INVESTIGACIÓ

1.1. Aquest text és de tipus programàtic; té com a finalitat de proposar, considerant unes hipòtesis, alguns elements de programa d'investigació a curt termini. La part teòrica ha estat objecte d'una ponència al desembre de 1981 al Col·loqui de Montpeller sobre la «diglossia», i el conjunt de la primera etapa, d'una ressenya al Congrés Mundial de Sociologia de Mèxic al 1982.

1.2. Aclarir la gènesi de l'enfocament és una feina indispensable per al debat teòric (BERNARDÓ, 1979) i ja hem començat a fer-ho, d'una certa manera, situant i precisant els nostres terminis. Havia ja estat iniciat al 1978 aquest apropament globalitzant (BERNARDÓ, 1978, pp. 257-258) que reavalua el paper de l'anglès dins els conflictes lingüístics fora del món anglo-saxó. Sintetitzarem dient que es tractava:

- De fer, d'una banda, cara a fets concrets revaloritzant-los. No ens podíem tancar dins esquemes teòrics *diàdics* i continuar ignorant la realitat de certs aspectes del conflicte lingüístic com la competència entre l'anglès i el català per als projectes d'educació bilingüe, o bé el desenvolupament d'un veritable moviment francès de lleialtat lingüística, provocat per l'acceleració de la difusió de l'anglès a l'Estat francès.
- De no deixar, d'altra banda, en el pla teòric, tot el que hem pogut escriure sobre la implicació de l'investigador; aquest darrer punt tenia, a nivell personal, dos aspectes: la contradicció no assumida entre dos dominis d'activitat acadèmica (recatalanització i anglicització) i pressions institucionals sobre la recerca i l'ensenyament en un moment de regressió corporatista de l'aparell universitari estatal francès.

1.3. Precisarem, per acabar, que si s'ha reduït l'extensió a l'àrea nord-catalana, és perquè constitueix el nostre marc d'intervenció i era el lloc on eren viscudes aquestes contradiccions. Però l'essencial de la problemàtica sembla també pertinent per a la resta dels Països Catalans, amb un nivell de complexitat superior, puix que a l'Estat espanyol, els dos

imperialismes lingüístics (francès i «americà») es troben en situació d'enfrontament per a assumir el paper de primera llengua estrangera de gran difusió, estatut de llengua internacional de gran difusió que la llengua estatal dominant té ella mateixa.

2. PROBLEMÀTICA

2.1. El punt central és la hipòtesi d'un «desplaçament» del conflicte lingüístic —aquí, franco-català— degut a la progressió de la difusió de la llengua anglesa.

De fet, es tracta d'un «doble desplaçament»; el segon component que tractarem dins un altre article és el desenvolupament de les noves tecnologies de comunicació.¹

S'haurien doncs de desenvolupar ara, dins una part de l'àrea de l'imperialisme anglo-americà, conflictes lingüístics tripolars «llengua vernacle—llengua oficial/estatal dominant—llengua del centre imperialistic».

2.2. La intervenció de l'anglès és tan directa —amb modalitats espectaculars com el desenvolupament encara limitat però ràpid i ben acollit d'una educació bilingüe basada en l'anglès —com indirecta— amb la degradació, sota la pressió de l'anglès, de l'estatut de la varietat que era llengua A del conflicte en el seu estat anterior (el francès es troba més o menys en situació de llengua dominada).

A Catalunya-Nord, aquesta nova configuració del conflicte és d'aparició recent (començ dels anys setanta) i és el resultat d'un feix de causes, entre les quals figuren:

- El desenvolupament, a tots els nivells de l'aparell educatiu, de l'ensenyament de la llengua vernacle.
- L'accentuació del procés d'americanització de les societats oest-europees (CASSEN, 1979).

2.3. La situació es complica, doncs, pel fet que la pressió de l'anglès s'exerceix tant sobre la llengua vernacle com sobre la llengua oficial. Aquest esquema és típicament *triàdic*: no es pot dissociar dues parelles d'elements, es tracta d'un conjunt indissociable de tres elements, en interacció permanent.

3. EL PROGRAMA D'INVESTIGACIÓ

Es compon de tres parts, encara que la dissociació de les dues primeres sigui només una comoditat expositòria, puix que, com s'acaba de dir, la interacció és permanent.

***

¹ Aconsellarem la lectura de dos dossiers recents: *Dialectiques*, 29, 1980 («Informatique Now»), i *Le Monde Diplomatique*, octubre 1981. («L'industrie de la communication aux Etats-Unis. Naissance d'un nouvel empire.»)

3.1. Anglès *versus* català.

Tenim aquí dos problemes evidents:

3.1.1. El paper de l'anglès dins l'oposició al moviment català de lleialtat lingüística: amb el canvi de la situació internacional del francès i la realització de la francesització de la població nord-catalana, aquesta oposició ha hagut de trobar nous arguments. El recurs a l'anglès dins una problemàtica utilitarista (val més saber l'anglès que el català) n'és ara el *leit-motiv*.

3.1.2. L'anglès enfront del català dins de l'aparell educatiu: les iniciatives de promoció d'educació bilingüe —en el sentit ampli de la paraula— s'han concentrat sobre l'ensenyament pre-escolar (*école maternelle*) i primari. A nivell de l'ensenyament secundari, la situació ja és clara, amb aproximadament un 90 % dels alumnes que tenen l'anglès com a primera llengua estrangera. Però no s'ha desenvolupat a gran escala a Catalunya-Nord (SZOMBATI, 1980) l'experimentació pública del període 1965-1974 (BERNARDÓ, 1971; CAMBRA, 1980). Per ara, és el sector català el més avançat. Nogensmenys, la situació és molt inestable: amb la nova formació de tipus universitari (DEUG) dels mestres d'escola, s'ha fet una nova avançada de l'anglès i, després d'uns quants anys, l'escola pública tindrà un primer contingent important de mestres susceptibles d'ensenyar l'anglès durant tot el curs del que alguns han anomenat *l'escola fonamental*.² Fora de l'escola estatal, el clivatge és obvi: enfront de la iniciativa catalana de la Bressola, tenim l'escola maternal bilingüe franco-anglesa. Aquesta escola no té corresponent al nivell superior on la presència de l'anglès és assegurada amb una estructura peri-escolar privada molt forta de tipus «escola del dimecres» (les *Mini-Schools*). Aquestes *Mini-Schools* tenen un èxit tan fort com les iniciatives catalanes que a vegades —com sembla que sigui el cas al Voló— li fan la competència directament. Finalment, cal assenyalar que la situació seria agreujada, si es concretitzaven les intencions del nou govern de promoure a tot arreu les «seccions internacionals» dels liceus i col·legis, i és clar que, si s'havia d'escollir entre una secció franco-catalana³ i una secció franco-anglesa, la majoria dels pares optarien per aquesta darrera estructura.

3.2. Anglès *versus* francès.

Són més les conseqüències que les modalitats d'aquesta pressió que ens interessin.

3.2.1. Conseqüències institucionals:

Amb la «defensa» de la llengua francesa apareix a França una planificació lingüística *oficial*. Ja fa segles que l'Estat francès té una política lingüística i ja existia una reglamentació i una legislació lingüístiques embrionàries, però no es podia parlar de planificació lingüística en el sentit tècnic i estricte de la paraula.

² De 6 a 14 anys.

³ Pitjor és que seria més aviat una secció franco-hispànica (traduïu «castellana») que l'administració proposaria eventualment.

3.2.2. Conseqüències ideològiques:

Es pot assistir al desenvolupament d'un nou moviment de lleialtat lingüística, el discurs del qual és generalment reprès per certs sectors de l'aparell d'Estat. Les conseqüències d'aquest fenomen són múltiples, però algunes mereixen una atenció particular:

- La desocultació de les relacions de forces, quan el període precedent es caracteritzava per un discurs dominant negant l'existència de relacions conflictuals entre les llengües.
- La posició tàctica que representen les llengües vernacles: llur promoció constitueix una amenaça de reducció de l'extensió social de la llengua oficial, però ofereix també possibilitats de maniobra subtils (manteniment de les barreres socials lingüístiques, difusió d'una ideologia xovinista, etc.). Encara que per ara el govern neo-liberal hagi sobretot afavorit —almenys a nivell del seu discurs— la «diversificació» de l'ensenyament de les llengües estrangeres, dins un sistema d'acords culturals destinats a mantenir la posició del francès a fora; política més coherent amb la seva inspiració ideològica que la precedent, els textos oficials de la qual⁴ tenen una fortor vichyste,⁵ corresponent més aviat a les referències de certs aliats dels neo-liberals.

3.3. Part i conseqüència d'aquest programa, el treball teòric hauria de focalitzar-se sobre la reavaluació de la noció de diglòssia, la continuació del debat sobre el periferisme, i l'aprofundiment de l'estudi de les relacions entre pràctiques i representacions.

3.3.1. El concepte de diglòssia ha d'ésser rebutjat per a tractar de les situacions lingüístiques que ens interessin, no pas com a totalment inadequat, sinó com a històricament depassat. De fet, es tracta d'un doble desfasament:

- El desenvolupament de l'ús del terme va tenir un aspecte polèmic molt positiu per a fer avançar les tesis conflictivistes, però el concepte de diglòssia dona una imatge massa esquemàtica de les situacions d'enfrontament i de dominació, esquematització lligada amb la fase nacionalista «llombrigolista» dels moviments de lleialtat lingüística. Les realitats d'avui dia, tant pel que fa a les lluites ideològiques com a les relacions de forces internacionals, demanen altra cosa.
- Quant al desfasament històric, és gairebé el mateix problema que el que fa als dialectes. Parlar de dialectes dins el quadre de comunitats territorials més o menys estables, amb una economia agrícola tradicional, és prou acceptable, però parlar encara de dialectes per a les societats industrialitzades d'ara amb el mateix sentit estricte de la paraula (varietat geogràfica), com es fa dins certs debats lin-

⁴ En particular les circulars nùms. 76-123 i nùms. 76-124, que tracten de «*patrimoines culturels locaux*» i de «*langues et dialectes locaux*».

⁵ En referència al projecte polític del règim de Vichy del mariscal Petain (nacional-populisme integrant una part de l'aportació maurassiana).

güístics nord-catalans, és totalment inadequat. Els moviments de població, la urbanització, l'evolució econòmica i altres diversos factors, han afavorit l'emergència de koinés, sub-estàndards regionals potencials, i si es pot encara trobar dialectofons, la varietat que utilitzen és més aviat un sociolecte que no un dialecte. Al nostre parer, la inadaquació de la noció de diglòssia es manifesta a partir dels anys 1950.

3.3.2. La primera utilització que hem fet del concepte de perifèria era de tipus sociològic; l'aspecte espacial quedava en un pla secundari, encara que l'allunyament dels centres de decisió constitueix per ell mateix un element d'aquesta realitat perifèrica. Després, la focalització sobre l'imperialisme s'ha traduït en una distinció centre-perifèria de naturalesa més aviat econòmico-política. Si la productivitat del plantejament «periferista» es confirma més i més, els perills d'ambigüïtat van creixent, com ho prova l'actual acolliment geografista de la noció, per exemple en Georg KREMnitz o en Norbert DITTMAR a Alemanya. La conciliació de les dues tradicions de pensament —anàlisi institucional i recerca sobre l'imperialisme— és doncs una tasca urgent.

3.3.3. Ja s'ha manifestat la necessitat de distingir dos nivells dels conflictes lingüístics: el funcionament (*performances*) i les representacions (encara recentment, GARDY i LAFONT, 1981, pp. 76-77). S'hauria de tirar endavant aquesta reflexió, depassant l'articulació pràctica-representació, per a analitzar aquests casos extrems on tenim, d'una banda, un conflicte lingüístic efectiu, és a dir, un conflicte de pràctiques, amb la seva dimensió ideològica, però, d'altra banda i amb un grau d'imbricació important, un conflicte purament ideològic sense cap competència o performància corresponent. Dos exemples poden il·lustrar tot això:

- El conflicte, sovint violent, es desenvolupa en particular en individus francòfons que ignoren o que han perdut la llengua vernacle i han conservat poca cosa d'un aprenentatge escolar de l'anglès.
- Quan algunes d'aquestes persones es troben del costat del moviment català de lliçaltat lingüística, el recurs a la noció de catalanitat, que implicaria una especificitat lingüístico-cultural concreta, és impossible: en lloc de *l'ésser*, es tracta de *voler*, i aquesta «catalanitat» funciona només a nivell de representacions.

4. EFICÀCIA DE L'ACTUACIÓ SOCIAL

Per a l'eficàcia de l'actuació social i per a fer front a responsabilitats històriques pesants, és urgent de fer avançar el treball teòric en certes direccions.

4.1. El desenclavament és una primera necessitat, tant per raons ideològiques, per a sortir dels plantejaments estrets de tota mena, i tècniques, puix que l'evolució de les realitats de comunicació es decideixen de fora (imperialisme).

4.2. Cada terreny s'ha de dominar per un treball de delimitació i de teorització. Hem presentat aquí uns elements del que podria ésser una «angloamericanística catalana», que seria part d'una «angloamericanística perifèrica» depassant els apropaments enciclopèdics i comparatistes de les realitats estrangeres i operant un capgirament metodològic que consisteix en un recentratge sobre la societat autòctona. El centre, sota tots els seus aspectes —econòmics, culturals...—, és present a la perifèria, és a dir, a casa nostra, i no ho podem pas oblidar.

4.3. Una política lingüística no es pot reduir a una mera organització de l'ensenyament de la llengua vernacle i a un endegament social de l'ús. És només amb eines adequades que serà possible enfrontar-se als problemes de planificació lingüística que són problemes *globals*.

BIBLIOGRAFIA

- BERNARDÓ, D.: *Introduction aux problèmes de l'enseignement précoce des langues vivantes*, Caen, CRDP, 1971, 20 p.
- BERNARDÓ, D.: «Introduction méthodologique et documentaire à l'étude sociolinguistique du plurilinguisme en Catalogne-Nord», *CIRSCE*, VI, 1978, 369 p.
- BERNARDÓ, D.: «De la sociolinguistique peripherique», *CIRSCE*, VIII, 1979, 1-12.
- CAMBRA, M.: «L'enseignement précoce de l'anglais à l'école primaire. Evaluation», *Recherches Pédagogiques*, 107, 1980, 7-118.
- CASSEN, B.: «La langue anglaise comme vehicule de l'impérialisme culturel», *Encrages*, 1, 1979, 95-104.
- GARDY, Ph.; LAFONT, R.: «La diglossie comme conflit: l'exemple occitan», *Langages*, 61, mars 1981, 75-92.
- SZOMBATI, G.: «Des normaliens pour l'anglais», *CIRSCE*, IX, 1980, 1-9.